

Iwona Hofman

"Polska-Litwa z odległej i bliższej przeszłości", Marceli Kosman,
Poznań 2003 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 12,
174-175

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Monografia, wraz ze wcześniejszą, stanowi kompendium wiedzy o Włodawie i okolicy, jest skierowana do czytelników chcących poznać historię i codzienność. Pozwala dostrzec, iż rodzinne strony mają nader ciekawą czy nawet burzliwą historię. Co więcej, otaczająca nas codzienność małych ojczyzn, jak Włodawa, stanowi ciekawy materiał do udokumentowania. Na zakończenie dodam, że jeśli kogoś z czytelników zafascynowała ta książka i chce pogłębić wiedzę o Włodawie i okolicach, to znajdzie spis publikacji dotyczących tego tematu w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej we Włodawie.

Ślawomir Głogowski

Marceli Kosman, *Polska-Litwa z odległej i bliższej przeszłości*, Wydawnictwo „Forum Naukowe”, Poznań 2003, ss. 317.

Najnowsza książka Marceliego Kosmana stanowi pewnego rodzaju podsumowanie pierwszych, najwyższych zainteresowań poznańskiego historyka aktualnie zwróconego ku zagadnieniom szeroko pojętej kultury politycznej (aczkolwiek niekompletne, gdyż autor zapowiada jedno-, lub dwutomową kontynuację studiów). Mam tu na myśli litewskie wątki obecne w bogatym dorobku profesora, w postaci m.in. następujących tomów: *Drogi zaniku pogaństwa u Baltów*, *Zmierzech Perkuna czyli ostatni pogaństwo nad Bałtykiem*, *Litewska Jednota Ewangelicko-Reformowana od połowy XVII w.-do 1939 r.*, *Orzeł i Pogoń*, *Litwa pierwotna-mity i fakty*, *Wilno dawniej i dziś*, *Cmentarze dawnego Wilna*. Tytuły te odzwierciedlają problemy badawcze, charakterystyczne dla szkoły Henryka Łowmiańskiego, patrona dociekań lituanistycznych autora omawianej książki. Zauważyć należy, iż swojemu Mistrzowi (pisownia oryginalna - przyp. I. H.) Marceli Kosman poświęcił jej część pierwszą, w której akcentem osobistym towarzyszy pogłębiona refleksja nad rozpiętością tematyczną oraz metodologią Łowmiańskiego.

W wyborze *Polska-Litwa z odległej i bliższej przeszłości* znajdują się rozprawy i artykuły wskazujące na trudne momenty wspólnej historii, do dzisiaj będącej powodem nieporozumień społeczno-politycznych oraz kontrowersji uczonych. Są to przykładowo takie zagadnienia, jak: chrystianizacja Litwy, związki z Koroną, polonizacja elit litewskich, kulturowa ekspansja Rzeczpospolitej, polski i litewski stosunek do Wilna, narodowe aspiracje Litwinów w kontekście unii z Polską. Sposób ich prezentacji wyraźnie odzwierciedla fascynację religioznawcy autora. Obiektywne relacjonowanie faktów z odległej nieraz przeszłości, ujawnia źródła trwałości legendy podtrzymującej negatywne stereotypy narodowe odnośnie do Polaków. Przyjęcie chrztu przez Władysława Jagiełłę i unia w Krewie (1385) nadal bowiem bywają interpretowane przez pryzmat jednostronnie korzystnej dla Polski transakcji. Zasadnicze różnice w ocenie najwcześniejszych, ale także w konsekwencji - późniejszych wypadków, aż do odrodzenia tożsamości litewskiej na przełomie XIX i XX wieku oraz politycznego, narodowego i religijnego skomplikowania okresu dwudziestolecia międzywojennego - sprawiają trudności w urzeczywistnieniu sąsiedzkiego dialogu, nawet pomiędzy wolną Polską i Litwą. Marceli Kosman, swobodnie przemieszczając się w przestrzeni historycznej oraz uwarunkowaniach geopolitycznych, przypomina, że Polska, odgrywając decydującą rolę w chrystianizacji Litwy, poskromiła tym samym apetyty Rusinów i Krzyżaków na uczynienie z Auksztoty oraz Żmudzi terenów zależnych. Kończąc rozważania o reliktach pogaństwa na Litwie, autor formułuje ciekawy wniosek na temat genezy tolerancji wyznaniowej, sięgającej XIV wieku.

Interesujące uwagi wykładu dotyczą historycznego i etnicznego aspektu narodowości litewskiej. Jak dowiedli bowiem liczni badacze, Litwini historyczni rozplynęli się w masie słowiańskiej za sprawą długotrwałych kontaktów z Rusią, a następnie z Polską. W XIX wieku pojęcie Litwin, obok Rusina i Koroniarza, funkcjonowało podrzędnie wobec pojęcia Polak. Nazewnictwo to, nawiązując do

przemian dokonanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej, wywoływało dyskusje polityczne, w których często używano argumentów religijnych, budując poprzez wiarę podstawy tożsamości narodowej. W książce odnajdziemy cytaty z pism polemicznych, w tym - często kościelnych - w tej sprawie. M. Kosman podkreśla negatywny wydźwięk propagandy w prasie litewsko- i rosyjskojęzycznej w okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch I wojny światowej. Odnowienie państwowości niegdyśszych partnerów unijnych, przyniosło nie tylko spór o przynależność Wilna, ale zaostriżyło wzajemne urazy na tle narodowościowym. Powracające zarzuty o polską megalomanię znajdowały potwierdzenie w strategii RP wobec mniejszości na dawnych Kresach Wschodnich. W znamienne zatytułowanym rozdziale *Między historią a polityką* autor referuje podstawowe ustalenia polskich badaczy dziejów z przełomu wieków (m.in. ks. Jana Fijałka, Władysława Abrahama, Aleksandra Bruecknera) ogłaszane w odpowiedzi na litewskie memoriały, dezawuuujące potęgę Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Wyraźną osią problemową studiów są konflikty pomiędzy katolikami i protestantami oraz wyznaniowa mapa Litwy w dobie reformacji. Wokół niej koncentrują się wnikliwe komentarze do obrzędowości i kazań pogrzebowych w dawnym Wilnie, zaskakujące przełożeniem kreacji literackich na realia politycznego współistnienia narodów. Te warte są lektury, gdyż ujawniają inspirujące tropy kulturoznawcze. W tomie nie zabrakło akcentów Mickiewiczowskich, spór o wieszczą należy wszak do najbardziej typowych, a zarazem trywializowanych dyskusji zwolenników i przeciwników wspólnego odczytywania historycznego dziedzictwa.

Reasumując, powiedzieć należy, iż Marcelei Kosman przedstawił wybrane elementy przeszłego związku Polski i Litwy, uwzględniając historiografię obu stron oraz ich znaczenie dla kształtu współczesnych stosunków międzynarodowych. Publikacja ułatwia zrozumienie dzisiejszych problemów, w panoramie od Unii w Krewie i Lublinie do Unii Europejskiej. Z pewnością wpisuje się w nurt najnowszych dyskusji politycznych, stanowiąc ważny głos historyka równoważącego emocjonalność niektórych wystąpień parlamentarnych. Jak słusznie uwypukla słowo wstępne Gerarda Labudy: „Ocalić należy z doświadczeń historii od zapomnienia wszystko to, co służy zrozumieniu współczesności i przekazywaniu do zbiorowej pamięci w kształtowaniu przeszłości”. Ten postulat spełnia książka *Polska-Litwa z odległej i bliższej przeszłości*. Jej odbiorcami z pewnością będą: politolodzy, historycy, religioznawcy, obserwatorzy polsko-litewskiego sąsiedztwa po 1989 r., a także miłośnicy literatury.

Iwona Hofman

Piotr S. Wandycz, „Cena wolności”. *Historia Europy Środkowowschodniej od średniowiecza do współczesności*, Wyd. „Znak”, Kraków 2003, s. 497.

Nakładem wydawnictwa „Znak” ukazał się właśnie przekład znanej książki emigracyjnego badacza Piotra S. Wandycza *Cena wolności*. Pierwotnie tom przedstawiający „historię Europy Środkowowschodniej od średniowiecza do współczesności” zaadresowany był do czytelnika anglojęzycznego, a zatem uwzględniał specyfikę „zachodniej” interpretacji dziejów. Uzupełnioną, polską wersję autor poświęcił pamięci Oskara Haleckiego oraz Hugh’a Santony-Watsona, co znajduje pełne uzasadnienie w licznych odwołaniach do ich dorobku naukowego.

Profesor Piotr Wandycz (ur. 1923 r.) był ponad trzydzieści lat wykładowcą amerykańskiego uniwersytetu w Yale. Bibliografia jego prac zawiera ponad czterysta pozycji. Dwukrotnie otrzymał nagrodę Amerykańskiego Towarzystwa Historycznego za najlepszą książkę o tematyce stosunków międzynarodowych. Przeszedł do Instytutu Naukowego w Ameryce; jest doktorem honoris causa Uniwersytetów: Wrocławskiego, Jagiellońskiego i Sorbony.